

**Н.Г.Мозгальова,
В.І.Пальонний**

СУЧАСНА МУЗИКА УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЇЇ ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ

Музика як вид мистецтва діє на людину в усій цілісності її природи – у єдності поглядів і почуттів, світогляду й світовідчуття, переконань і характеру. В порівнянні з іншими видами мистецтва специфіка музики полягає в підкреслено яскравій емоційній насиченості її образів. Це й забезпечує особливу силу впливу музики на особу, що формується.

Виховна сила музики базується на тому, що вона примушує людей активно сприймати і глибокого переживати відображені в ній явища життя. Якщо внаслідок певних причин побачене або почуте не зачепило почуттів дитини, воно залишає ледве помітний слід у її душі, характері, світовідчужанні. Коли ж будь-яку подію чи явище довелося пережити і глибокого відчувати, це укорінюється в свідомості школяра, визначаючи тривалі стимули його діяльності.

Тому метою статті стало визначення виховного потенціалу сучасної дитячої української музики для теоретичного усвідомлення та широкого практичного використання. Аналіз змісту і виконавських можливостей творів сучасних українських композиторів для дітей, сподіваємось, не лише приверне увагу вчителів музики, але й надасть початкову методичну допомогу при їх використанні на уроках музики в початкових класах.

Система музичного виховання в сучасній школі пов'язує воєдино навчання естетичного сприйняття музики і розвиток виконавських можливостей учнів. Ознайомлення з найкращими зразками фортепіанної музики служить основою естетичного виховання школярів засобами музики, формування їхнього світогляду та музичного смаку. Нагромадження музичних вражень сприяє розвитку в дітей музичних потреб, інтересів і здібностей.

Передова шкільна практика естетичного виховання дітей показує, що чим глибше вони сприймають твори мистецтва, тим яскравішими і різнобічнішими стають їхні уявлення про навколишнє життя. Виникнення музичних уявлень пов'язане з усвідомленням особливостей музичної мови та її виражальних засобів. Емоційна чутливість до музики формується і виховується разом із розвитком спеціальних музичних здібностей – музично-слухових уявлень, музичного слуху в широкому розумінні цього слова, музичного мислення і музичної пам'яті. Основною умовою розвитку цих здібностей у процесі сприймання музики є правильний відбір фортепіанних творів не тільки за змістом і художніми якостями, а й за їхньою доступністю школярам молодшого шкільного віку і певного рівня загального та музичного розвитку.

„Які ж особливості музики для дітей? Що відрізняє її від музики для дорослих?” – запитує М.Ройтерштейн. Різниця полягає як в сфері образного змісту, так і в області художньої форми. Молодшим школярам близькі образи, так чи інше пов’язані з їх інтересами та їх побутом. Ігри та іграшки, казкові та історико-героїчні персонажі та ситуації, по-дитячому сприйнятті образи тварин – такі типові „об’єкти відображення” в музиці для дітей. Відображаючи світ, подібно дитячим малюнкам, музика, коли вона звертається до тих сторін життя, що і „доросла” (наприклад, картини природи) робить це більш безпосередньо і наївно.

На думку О.Апраксіної, „шлях, який сприяє всебічному росту дитини і веде її до розуміння світу, – це гра та іграшка. Це – мовби поведінка дорослого і спілкування „з дорослими” предметами, іграшковий автомобіль на мотузку, потім – з управлінням по кабелю, потім – педальний – це ті сходинки, які психологічно готують дитину, щоб сісти за кермо дійсного автомобіля. Гра „в дочки – матері” – не тільки природне наслідування, а й свого роду репетиція майбутньої реальної ситуації” [1].

„Досконало відомо, що в світ музики не можна увійти без відповідної підготовки, без „гри в музику” на дитячому рівні, – пише Л.Горюнова. – І усвідомлена ця обставина була ще в далекі часи, коли складались ще перші зразки дитячого фольклору. Увагу привертає те, що дитячий фольклор можна розділити на дві великі області. В одну входить все те, що дорослі адресують дітям: колискові, потішки. Другу створюють – примовки, заклички, пісеньки, що виконують самі діти. Границя між цими областями умовна, і наприклад, тільки у грі „дочки-матері”, п’яти, шестилітня „мама” може заспівати своїй дочці ту ж саму колискову, яку почувала від своєї матері”.

На відміну від народної музики у творчій спадщині професійних композиторів минулих століть можна пригадати небагато творів, що написані спеціально для дітей і витримали випробування часом. Баховський „Зошит Ганни Магдалени Бах”, „Проста соната” Моцарта, „Альбом для юнацтва” Р.Шумана і „Дитячий альбом” Чайковського.

У ХХ сторіччі до створення дитячої інструментальної музики звертались С.Прокоф’єв, К.Стеценко, Д.Шостакович, Б.Барток, З.Кодай, К.Орф. Ці композитори сприйняли стильові ознаки музики ХХ сторіччя, ретельно оновили образний строй дитячої музики, при цьому зберігши глибокий інтерес до рідного фольклору. Сьогодні фортепіанна література для дітей займає одну з найважливіших областей сучасної інструментальної музики.

„Специфіка її, – пише С.Прокоф’єв, – у художній формі музики – в мові, в побудові. Так, твір, що призначений для дитини, не може бути дуже довгим – уваги дитини не вистачить, щоб безперервно слідкувати за рухом музичного розвитку, а аналітичних та синтезуючих здібностей дитини не достатньо, щоб „зібрати” весь музичний твір в єдине ціле”. Без цього немає повноцінного музичного сприйняття. Але технічні та масштабні обмеження не торкаються визначальних якостей музичної мови – її інтонаційно-композиційної сторони. „Іншими словами немає особливих причин шукати

для дітей спеціальну музичну мову, яка суттєво відрізняється від музичної мови, якою пишуть для дорослих”, – підкреслює М.Ройтерштейн. „Разом з тим є яскраво виражена тенденція говорити з дітьми на мові, як би для них і створеної: з давно знайомими „м’якими” мелодійними зворотами, з „правильною” елементарною гармонією, з квадратністю в структурі. Це крок назад – стверджує автор – хоча який активний відгук в душі дитини знаходять п’єси Р.Шумана, П.Чайковського” [4].

„І наскільки б ми не цінували шедеврів минулого, наскільки сильно вони б не впливали на нас, сучасне мистецтво, звернене до сучасного слухача, створюється сучасними засобами”, – зазначає О.Рудницька [5, 104]. „І якщо ми хочемо, щоб сучасний школяр виріс у гармонійно розвинуту особистість, здатну до повноцінного спілкування з художніми цінностями, в тому числі і з сучасними, потрібно готувати його до цього невідкладно”, – підкреслює автор [5]. „Вчителю необхідно крокувати “в ногу з часом”, навчаючи і виховуючи своїх учнів сучасно”, – наголошує Є.Печерська. Тільки за такої умови вчитель розвиває здатність професійно розбиратися не тільки в музиці вже знайомій, але й у творчості своїх сучасників [3].

В українській фортепіанній літературі для дітей, написаній у повоєнні роки, особливо слід відмітити твори А.Штогаренка, Н.Сільванського, Ю.Щуровського.

В подальшому розвиток цього жанру пов’язаний з іменами М.Скорика, В.Подвали, Ж.Колодуб, М.Степаненко, Ю.Шамо, В.Бібіка, В.Сільвестрова. Ці композитори впевнено вводять у дитячу фортепіанну літературу елементи сучасної музичної мови, прагнуть наблизити сприйняття дітей до складних явищ музики ХХІ сторіччя.

Самостійність і людяність музичних образів фортепіанних творів українських сучасних авторів пояснюється опорою на інтонації народної музики, що є засобом втілення національного духу, психологічної сутності, неповторної індивідуальності народного характеру. Навіть у самих легких п’єсах, що призначені для самих маленьких слухачів, можна побачити цікаві зразки художньої обробки народних мелодій (М.Колеса „Спи Ксеню”, Ж.Колодуб „Весняні враження”, М.Скорик „Дитячий альбом”).

Тісно пов’язана з народно-пісенними витоками в сучасній фортепіанній музиці казка. Виховні можливості цього найулюбленішого у дітей жанру не раз відмічали видатні педагоги сучасності. „Казка” – писав Сухомлинський, – вдячне, незамінне джерело виховання любові до Вітчизни, рідної землі, багатства національної культури”.[6]. Казка, в українській фортепіанній літературі в основному звучить в ліричному ключі (М.Тиц „Народна казка”, М.Любарський „Розповідь дідуся”, Ж.Колодуб „Снігова королева”). Аналізуючи дитячі фортепіанні п’єси українських композиторів, слід підкреслити різноманітність змісту: це й картини природи, образи тварин і птахів, дитячі ігри, забави.

Один з поетичніших в українській фортепіанній музиці розділів складають п’єси, що малюють картини рідної природи. Вони привчають дітей вслухатись в оточуючий світ, відчувати його красу. Сприймання таких

творів, як „Дощик” В.Косенка, „Сніг іде” М.Дремлюги, „У лісі” А.Штогаренка, сприяє розвиткові уяви дітей, естетичному ставленню до природи.

Багато сторінок в українській дитячій фортепіанній літературі для молодших школярів відведено “малюнкам” добре відомих дітям звірів, іграшок, улюблених персонажів. Це „Матрьошки” В.Подвали, цикл В.Кім , М.Степаненко „Наші друзі”.

У цих п'єсах відображено знайомий дітям навколишній світ, в якому представлені знайомі та улюблені тварини. Представляючи яскраво й образно різні персонажі, композитори проявляли відмінне знання дитячої психіки та особливостей сприймання. Отже, можна констатувати, що в цих творах композитори знайшли шлях до серця дитини.

Слухання п'єс „Тук-тук”, „Зозуля” Л.Вербовського, „Зайчик” М.Жербіна, „Ведмежатко в лісі” М.Дремлюги допоможе краще пізнати звірів і птахів.

Названі п'єси різноманітні не тільки змістом, а й засобами музичної виразності. „У бесідах з дітьми важливо показати, що такі, наприклад, твори, як „Гра” М.Сільванського, „Ранком у садочку” В.Косенка, написані в рухливому темпі, мажорному ладі. У них чимало стрибкоподібних, уривчастих мелодій. Діти мають зрозуміти, що темп, лад, особливості мелодії, метроритму, виконавські штрихи передають певний настрій, зокрема веселість, безтурботність. Зовсім інші почуття розкрито в таких ліричних творах, як „Пісня” М.Любарського, „Мелодія” А.Коломійця, “Українська пісня” С.Павлюченка, “Пастораль”, “Колискова пісня” В.Косенка, „Елегія2, „Лірична пісня” М.Дремлюги.

Інтерпретації літературних творів розвивають художні уявлення дітей, збагачують їх емоційне сприйняття образів, улюблених персонажів відомих сюжетів. Найчастіше вони втілюються в жанрі сюїти. Наприклад, казкові сюїти „Снігова королева” Ж.Колодуб, „Казки та історії” Ю.Шамо.

Великою популярністю в дітей користуються п'єси танцювального характеру. Це і „Танцювальна” А.Штогаренко, „Гопак і Козак” Ю.Щуровського, яскраво колоритний „Аркан” Л.Колодуба, „Український танець” М.Жербіна та ін. Вони відрізняються красивою мелодією, що легко запам'ятовується. Деякі композитори (Я.Степовий, Ю.Рожавська, А.Коломієць, В.Косенко та ін.) писали п'єси в ритмі вальсу. Тому сьогодні, коли підлітки захоплюються здебільшого піснями дводольного розміру, вальс заслуговує на особливу увагу. Тридольність у поєднанні з плавністю, що властиво вальсові, надає музиці неповторної чарівності. „Слухаючи вальси й супроводжуючи їх відповідними рухами, діти, можливо, будуть спокійнішими, лагіднішими, граціознішими (передачу характеру музики рухами називають методом пластичного інтонування)”, – зазначає Е.Печерська. [3].

Багато п'єс сучасні композитори присвячують дитячим іграм. При цьому суттєво, що вони пов'язані з радісними сторонами дитячого життя, що сприяє пробудженню позитивних емоцій, їхньої особливої привабливості

(„Пінг-понг етюд”, „Ловимо один одного”, „Машина-автомат”). Характерною рисою цих п'єс є динамічність: це не п'єси – а п'єси дії, які добре знайомі учням.

Важливим різновидом п'єс з образними назвами є музичні портрети, які повинні перш за все виявити різні сторони характеру. Таким чином, діти можуть свої враження й спостереження різних настроїв і поведінки передати в музичних образах, що допомагає розвитку їх асоціативного мислення („Бах у дзеркальному відображенні”, „Упертий”, „Ласкаве прохання”, „Клоуни”, „Акробати”, „Близнюки”).

Зв'язок із життям наочно проявляється в зображальних можливостях музики. Ця властивість музичного мистецтва допомагає у більш доступній, елементарній формі розвинути художні уявлення учнів. Елементи зображальності зустрічаються в п'єсах з різноманітною тематикою – у картинах природи, відображенні ігор і сцен з навколишнього життя, „музичних казках”, „портретах” та ін. Разом з тим зображальність у них може ґрунтуватись на різних факторах – від прямого прийому звуконаслідування до використання більш „побічних засобів”, зв'язаних з характерною узагальненістю музичної мови. Отже такі твори, крім розвитку художньої уяви, розуміння зв'язку музики з життям, можуть дати дітям усвідомлення різноманітних засобів музичної виразності і на цій основі сприяти розвитку творчої самостійності молодших школярів.

Обробки жартівливих пісень і танцювальної музики знайомлять дітей з такими рисами народного характеру, як життєрадісність, гумор, кмітливність. У фортепіанних збірниках чимало варіацій на теми українських народних пісень: „Ой минула вже зима” М.Дремлюги, „Два півники” Г.Компанійця, „Ой є в лісі калина” Ю.Щуровського. Для розвитку творчої самостійності бажано, щоб діти самостійно визначили, на яку тему створено варіації. Інтерес до народної пісні підвищується, якщо розкрити багатство її змісту. Для слухання музики доцільно використовувати зокрема такі збірники п'єс, як „Фортепіанний альбом” М.Дремлюги, „Вибрані твори” А.Коломійця, „24 дитячі п'єси для фортепіано” В.Косенка, „Легкі п'єси українських композиторів” та ін.

Висновки. Таким чином, проведений нами аналіз сучасних фортепіанних творів українських композиторів для дітей дає можливість зробити висновок, що ці твори мають значний виховний потенціал, привчаючи дітей милуватися невичерпним та різноманітним змістом й життєдайною силою народної музики, вчать переживати закладені в них думки і почуття. Для цього вчителю важливо не бути однобічним при виборі творів, враховувати, що діти легко сприймають все нове, зокрема, й сучасні звучання мелодій та ритмів.

Список використаних джерел

1. Апраксина О.А. Методика музикального виховання в школі: Учебное пособие. – М.: Просвещение, 1983. – 224с.

2. Печерська Е.П. Педагогіка співробітництва на уроках музики. – К. Початкова школа, 1998. – 371с.
3. Ройтерштейн М.И. О современной музыке для детей // Музыкальное воспитание в школе. – 1986, вып. 17. – С.16-18с.
4. Рудницька О.П. Музика і культура особистості: Проблеми сучасної педагогічної освіти: Навчальний посібник. – К.: УЗМН, 1998. – 248с.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5-ти т. Т.3. – К.: Рад. шк., 1977. – 670с.